

N:o 109.

Af herr **Rydén**, om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående utvidgning af expropriationsförfarandet.

Vid 1907 års riksdag väckte jag tillsamman med 14 ledamöter af Andra Kammaren en motion med förslag till sådan ändring af § 1 i kungl. förordningen angående jords eller lägenhets afstående för allmänt behof, hvarigenom expropriationsförfarande utsträcktes att gälla äfven i de fall, då vid sågverks-, bruks- eller annan fabriksanläggning, grufva, fiskeläge eller lastageplats eller annan ort å landet, där sammanträngd befolkning bor, eller å bolag eller enskild man tillhörig jordegendom, hvars sammanhängande ägoareal uppgår till eller öfverstiger 500 hektar, förening för ekonomisk verksamhet med minst 25 i orten boende medlemmar behöfver jord eller lägenhet för uppförande af samlingslokaler för socialt, politiskt eller religiöst bruk eller för folkbildnings- eller nykterhetsverksamhet eller lokaler för bedrifvande af kooperativ handelsrörelse.

Ur motiveringen till denna motion tillåter jag mig anföra:

»Vår tid torde mera än någon föregående vara en brytningarnas tid. Det jäser och sjuder i världen. Krafterna brottas med hvarandra. Hela samtiden ter sig för mången som en allas strid mot alla. Men den, som vill och förmår aflyssna tidsföreteelserna deras röst, skall genom stridslarmet höra en stämma, som med stigande styrka samlar klasser och folk omkring en bärande tanke i tiden: *solidaritetens tanke*. Hela den stora sociala frågan är ytterst en fråga om solidaritet, om samverkan af alla, genom alla och för alla.

Detta solidaritetens bud bjuder fåväldet falla. Alla måste göras delaktiga af sin andel i makt, rätt och plikt. I denna belysning böra sträfvanterna för politisk och kommunal rösträttvisa ses. I denna belysning får ock det stora arbetet på höjande af samhällets mest tillbakasatta klasser sin nödiga bakgrund.

Intet parti i Sverige ställer sig, åtminstone teoretiskt, afvisande gentemot de fattiga klassernas kraf på medborgarerätt. Ingen borde heller ställa sig likgiltig inför det kraftiga arbete för utvecklande af ansvars- och plikt känsla inför de nya och höga uppgifterna, som till största delen bäras upp af de arbetande klasserna själfva. Samhället lämnar visserligen folkbildning åt alla sina barn. Men en mängd vidriga förhållanden göra denna på många håll synnerligen bristfällig. Skall något bestående resultat af folkbildningsarbetet bland barnen vinnas, så bör detta följas af ett bildningsarbete bland de vuxna. Och detta bildningsarbete måste framför allt bäras upp af ett levande intresse bland dem, som i första rummet skola göras delaktiga af detsamma.

Ingen torde heller med rätta bestrida, att ett sådant intresse i hög grad förefinnes bland dem, som nu kämpa för politisk rättfärdighet. Hvar kan i hela historien ett motstycke uppvisas till våra dagars arbetare- eller nykterhetsrörelse? Med hvilken begärlighet och vetgirighet samlas icke i våra dagar arbetareskarorna kring föreläsarnes talarestolar! Till och med gamla män skynda efter en tröttande dagsgärning mången gång direkt till skolbänken, där de på aftonens ledighet söka utfylla bristerna i ett kunskapsförråd, som samhället i barnåren tillmätte alltför snävt. Arbetarebiblioteken växa i arbetareorganisationernas spår. Och det är betecknande, att landets största folkbibliotek skapats af arbetareorganisationerna. Hvilken politisk ståndpunkt man än i öfrigt intager, skall man ha svårt att utan en tanke af erkännande och glädje se detta stora arbete med små medel passera revy.

Och huru har icke nykterhetsrörelsen gjort sina jättelika landvinningar bland vårt folk? Dess väg har gått ständigt framåt. Den möttes först af oförståelsen. Den segrade öfver denna. Så kom hånet, detta kampmedel, som tager vid, där argumenten tryta. Och nu, då nykterhetsarmén trots allt snart räknar sin halfva miljon, nu är snart äfven hånet tyst. Nu börja äfven de samhällsklasser, om hvilka man till stor del måste säga, att nykterhetsrörelsen snarare bröt *i trots af* än *genom* deras bemödanen, att omfatta denna rörelse med intresse.

Den dag skall ock tvifvelsutana komma, då äfven arbetarörelsens

belackare skola finna, att de fäktat mot utvecklingen själf. Bondeklassen har likaväl som arbetareklassen varit och är delvis ännu en orättvist tillbakasatt folkklass. Men sitt politiska genombrott har bondeklassen uppleft. När för en mansålder sedan denna klass genomförde sin politiska emancipation, hördes från de privilegierade klassernas sida alla de varnande röster som nu höjas mot arbetarnes befrielsekamp. De onda spådomarna voro då som nu både många och högljudda. Dock kom intet Ragnarrök för vårt land. Bondeklassen hade framför allt genom sitt deltagande i socknarnas själfstyrelse skapat sig en fond af praktisk förfarenhet i allmänna värf, som snart förskaffade den en ledande ställning i landets angelägenheter. På samma sätt har arbetareklassen sin grundläggande skola för det offentliga lifvet i arbetet inom fackföreningarna. När en gång arbetarne fått sin rättmätiga del i landets styrelse, skola för visso alla onda spådomar komma på skam, och arbetarerörelsens uppfostrande karaktär skall då komma att tillerkännas sin behöriga andel i detta för land och folk lyckliga resultat.

Vi fastslå sålunda, att de sträfvanden för de tillbakasatta klassernas höjande, som yttra sig i arbetarerörelsen samt i folkbildnings- och nykterhetsverksamhet, äro *allmännyttiga sträfvanden, som böra erhålla statsmakternas understöd.*

Att detta motarbetas af vissa rent antisociala makter, som sätta fåtalets öfverflöd och godtyckliga framfart öfver de mångas och landets välfärd, är en erfarenhet, som det dagliga lifvet så ofta bestyrkt, att därför knappast bevis behöfva anföras. Visserligen har såväl folkbildnings- som nykterhetsverksamheten trots allt motstånd tillkämpat sig statsmakternas understöd, äfven om härutinnan mycket återstår, innan samhället kan stå inför känslan af hel pliktuppfyllelse. Arbetarerörelsen däremot synes ännu ha åtskilliga positioner att eröfva, innan den kan glädja sig öfver samma förståelse från samhällets sida.

Vi fasthålla emellertid, att dessa sträfvanden äro af allmännyttig art. Däraf följer, att samhället åtminstone bör trygga de första betingelserna för dessa rörelsers utveckling och växt. Detta sker i första rummet genom att undanröja de främsta hindren för att dessa rörelser kunna skaffa sig fast mark å en plats.» — — —

Erfarenheten på åtskilliga platser, där en och samma ägare förfogar öfver jordområden omkring en tätt befolkad ort, bevisar oemotståndligt nödvändigheten af att hindra en jordägare från att omintetgöra allt kulturellt arbete på en plats därigenom, att han helt enkelt vägrar att upplåta jord

för uppförande af samlingslokaler. Denna kamp mot de obesuttnas förenings- och yttranderätt tager sig ej alltid så sensationellt hänsynslösa former som i ett i motionen närmare relateradt fall. Den kan söka omvägar. Såväl den frireligiösa som nykterhetsrörelsen ha under sin genombrottstid haft att kämpa med stora svårigheter i detta hänseende, äfven om de i afsevärd grad med den stigande förståelsen öfvervunnit dem. Ännu lär emellertid bland annat i någon sydlig smålandssocken förekomma, att äfven dessa rörelser vägras tillträde, emedan man hindrar anskaffandet af lokaler. Och föreläsningsverksamheten har äfven stundom på samma sätt förhindrats.

Men största svårigheterna resas upp mot arbetarnes fackliga organisationsarbete. Medlen härför äro många. En mängd bolag, som t. ex. upplåtit ofri tomt åt byggnad för nykterhetsverksamhet, bruka tillfoga bestämmelsen, att lokalerna ej få användas vid arbetaresammankomster. Brytes häremot, blir uppsägning följden. Å andra ställen, där t. ex. en liten jordägare bor i ett bolags närhet, brukar denne ofta vara så beroende af sin mäktige granne, att han icke vågar göra mot dennes vilja, och här strandar t. ex. anskaffandet af en samlingslokal på denna omständighet. Sätten äro som sagdt många, och den mänskliga uppfinningsförmågan är rik.

När såsom här ett allmänt intresse kolliderar med ett enskildt, har samhället emellertid att häfda flertalets intressen. Detta har i fall, som äro likartade med de nu afhandlade, skett genom lagstiftningen. Hela vår så kallade expropriationslag är ett sådant djupt grepp i det enskilda jordmonopolet, som fått träda tillbaka för de allmänna behofven. Vägen att skapa de primära betingelserna för ett kulturellt arbetes bestånd, särskildt å landsbygden, behöfver blott uttagas ett par steg för att leda till detta mål.

Huru detta skulle kunna ske, tillät jag mig i 1907 års motion i korthet antyda.

Expropriationslagen — kungl. förordningen angående jord eller lägenhets afstående för allmänt behof af den 14 april 1866 — uppräknar bland sådana allmänna behof bland annat »allmän byggnad». Med god vilja skulle väl äfven t. ex. nykterhets- eller föreläsningsbyggnader eller så kallade folkets hus kunna inrangeras under den bestämmelse i expropriationslagen, som talar om »dylikt behof». Men lagstiftningen har icke på detta område hunnit följa med utvecklingen. Den här omhandlade stora kulturrörelsen har väsentligen och i vissa delar helt och hållit växt upp efter 1866, och lagstiftningen är därför ej anpassad efter de nya behofven. Det

bör emellertid vara tydligt, att lagstiftningen här måste bringas att motsvara den nuvarande generationens behof. Lagen bör medgifva *expropriationsrätt* för omskrifna ändamål.

I första hand göres då frågan, å hvilka platser en sådan *expropriationsrätt* är af behofvet påkallad. Som en regel torde kunna gälla, att det endast förefinnes å landet och där å orter med sammanträngd befolkning, såsom stationssamhällen, sågverks-, bruks- eller andra fabriksanläggningar, grufvor, fiskelägen, lastageplatser o. s. v. Å sådana platser kan ofta svårigheten att på frivillighetens väg anskaffa en byggnadstomt för ifrågavarande ändamål vara öfvervinnelig. Men än tydligare framträder behofvet af *expropriationsrätt* å orter, där jorden omkring ett befolkningscentrum äges af ett bolag eller en enskild godsägare. Där kan, såsom exemplen från många platser ådagalägga, hvarje tillstymmelse till ordnad föreningslif och till offentligt bildnings- och tankeutbyte förhindras på grund af bristen på samlingslokaler. När man till och med hindrar folket att samlas på en kolbotten inne i skogen, när man rifver ett gammalt obebodt hasruckel, där några människor i all tysthet brukat samlas för tankeutbyte, när man slutligen gör äfven den frid, som hvilar öfver kronans landsväg, illusorisk, då är det en trängande plikt, att samhället skyndar sina medlemmar till hjälp. I bolagens och de stora jorddrottarnas landmären måste lagstiftningen i främsta rummet rycka fram till undsättning. Lagstiftningen behöfver här blott uppställa en garanti, som gör, att *expropriationsrätten* träffar endast de stora jordegendomarna. Och en sådan garanti skulle lämpligen kunna sättas vid en minimigräns af 500 hektar.

I andra rummet kommer frågan, åt hvem denna *expropriationsrätt* borde tillerkännas. Med nu gällande lagstiftning torde denna icke kunna tillkomma annan än inregistrerad förening för ekonomisk verksamhet. Och som garanti för att ett allmänare intresse är förbundet med *expropriationskraft* torde kunna uppställas, att denna skall äga minst 25 i orten boende medlemmar. Å plats, där samlingslokaler för allmänt behof saknas, bör skapandet af en sådan förening vara en jämförelsevis lätt öfvervunnen svårighet.

Därnäst bör preciseras, hvilka ändamål som kunna anses af så allmän art, att de böra tillförsäkras lagstiftningens stöd. Dit höra i främsta rummet de förut omskrifna allmänna kultursträfvanden, som bäras uppe af arbetare-, folkbildnings- och nykterhetsrörelserna. Till dessa böra läggas ett par andra. De religiösa rörelserna ha visserligen till stor del öfvervunnit de största svårigheterna i nu omhandlade afseenden, men de böra

det oaktadt ej bortglömmas i en lagstiftning i frågan. Därjämte är uppenbarligen intresset för samhällets angelägenheter i stark växt hos vårt folk. De *politiska* strömningarna lämna snart ingen medborgare oberörd, och med det väckta intresset följer snart behovet af meningsutbyte, offentliga diskussioner och därmed samlingslokaler.

Slutligen torde frågan vara, om icke lagstiftningen nu borde tillgodose ännu en annan angelägenhet af stort allmänt intresse. Det är en känd sak, att å vissa platser, där t. ex. en jordägare besitter stora landvidder, en mängd svårigheter uppstå för ortens befolkning att anskaffa sig lifsförnödenheter till rimliga priser. I en motion, som inom Andra Kammaren väcktes år 1896 af Adolf Hedin angående trucksystemet, drogs en af dessa metoder att uppskörta den fattiga befolkningen i dagen. Denna motions behandling visar, huru bolagsväldet har makt att göra sig hördt. Åtskilliga ledamöter inom båda kamrarna vittnade, att intet sådant uppskörtningssystem florerade. Det var då, som inom Andra Kammaren åtskilliga representanter från Norrland — däribland två ännu inom denna kammare verksamma, aktade ledamöter — genom exempel af egen erfarenhet framlade så otvetydiga bevis för det utplundringssystem, som vissa bolagstjänstemän upprättat, att kammaren mot lagutskottets afstyrkande med 108 röster mot 93 biföll motionen.

Å andra ställen praktiseras ett annat system. Där ett bolag äger jord många kilometer utanför befolkningscentrum å detsamma, händer det att bolaget själf uppsätter handelsrörelse samtidigt som det hindrar all konkurrens å platsen. Det kan bestämma nära nog hvilka priser som helst å förnödenheter — befolkningen är praktiskt tuget på nåd och onåd i dess våld.

Åtskilliga andra omständigheter tala äfven för ett utsträckande af expropriationsrätten äfven till sådana ekonomiska föreningar, som måste anskaffa sig lokaler för bedrivande af så kallad kooperativ handelsrörelse.

En lagstiftning i den riktning, som här är i fråga, skadar intet annat än själfviskt intresse och sådant, som framförallt vill se fria medborgare prisgifna åt allsköns beroende och godtycke. Men den är ägnad att lämna en värdefull handräckning åt alla de goda krafter inom nationen, som sträfvat att höja hela vårt folk till frihet, kunskap och oberoende. Och såsom ett bidrag till det stora kulturarbetet i vårt land förtjänar denna fråga Riksdagens stöd.

Lagutskottet afstyrkte vid 1907 års riksdag motionen i fråga. Men en reservation, utmynnande i ett skrifvelseförslag till Kungl. Maj:t i

motionens syfte, afgafs af flera bland Andra Kammarens ledamöter i lagutskottet. Öfver motionen uppstod i Andra Kammaren en längre debatt, hvarunder ingen enda talare bestred, att motionen pekade på synnerligen svåra missförhållanden. Ett af de anföranden, som af många då ansågs mycket vägande, och som följdes af talrika instämmanden, hölls af herr Staaff, som bland annat yttrade: »För min del tror jag, att man har svårt att förneka, att motionärerna här ha påvisat ett missförhållande, som är både stort och i högsta grad skadligt. Det är stort därför, att det är något orimligt uti, att så viktiga och betydelsefulla ändamål och sträfvanden, ingående i det nutida medborgerliga lifvet, som det här är fråga om, skulle kunna undertryckas eller åtminstone stäckas och hämmas genom en rent fysisk brist, om jag så får uttrycka det, bristen på lokal. Det är i hög grad skadligt därför, att ett sådant missförhållande uppenbarligen är ägnadt att framkalla bitterhet hos dem, som på detta sätt bli tillbakasatta eller hämmade, hvilken bitterhet i sin ordning framkallar andra känslor, som äro högst ogagneliga för samhället.» Herr Staaff framlade ett förslag till en mindre ändring i reservationens formulering, hvarefter motionens anhängare samlades omkring detta ändringsförslag, som i voteringen samlade 89 röster.

Under de två år, som gått sedan denna motion väcktes, ha förhållandena veterligen icke förbättrats. Tvärtom synes behovet af en lagstiftning, att döma af de talrika mötesuttalanden och bref från platser, där man lider afsaknad af samlingslokaler, hvilka kommit mig tillhanda, allt kraftigare framträda.

För att om möjligt undanröja de principiella invändningar, som lagutskottet 1907 gjorde mot min dåvarande motion, upptager jag nu sakligt oförändradt det yrkande i 1907 års debatt om denna sak, hvarom motionens vänner då slutligen samlades, och hemställer alltså vördsamt,

att Riksdagen ville i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t taga i öfvervägande, huruvida och under hvilka villkor expropriation genom det allmännas försorg må kunna medgifvas i syfte att på landet anskaffa oundgänglig tomtmark för uppförande af byggnader, afsedda för socialt, politiskt eller religiöst bruk, för folkbildnings-, nykterhets- eller sådan ekonomisk verksamhet, som omförmäles i 1 § af lagen om registrerade föreningar för ekonomisk verksamhet, eller

eljest för allmännyttig och kulturell verksamhet, samt för Riksdagen framlägga det förslag, hvartill detta öfvervägande kan föranleda.

Stockholm den 26 januari 1909.

Värner Rydén.

I motionen instämma:

<i>A. C. Lindblad.</i>	<i>Herm. Lindqvist.</i>
<i>K. A. Borg.</i>	<i>Ernst Blomberg.</i>
<i>N. A:son Berg.</i>	<i>Ernst Söderberg.</i>
<i>O. H:son Waldén.</i>	<i>G. A. Rundgren.</i>
<i>C. E. Svensson.</i>	<i>E. A. Leksell.</i>
<i>Charles Lindley.</i>	<i>Emil Kristensson.</i>
<i>E. C. Kropp.</i>	<i>Gustaf Strömberg.</i>
<i>J. A. Wallin.</i>	<i>Viktor Larsson.</i>
<i>Carl Lindhagen.</i>	<i>Bernh. Eriksson.</i>
<i>L. J. Carlsson.</i>	<i>Sven Persson.</i>
<i>Sven Linders.</i>	<i>J. Th. Johansson.</i>
<i>H. Knut Tengdahl.</i>	<i>Hj. Rissén.</i>
<i>Johan Forssell.</i>	<i>Joh. Åberg.</i>
<i>F. W. Thorsson.</i>	<i>A. J. Christierson.</i>
<i>J. Hasselquist.</i>	<i>Hj. Branting.</i>
<i>N. Edv. Lindberg.</i>	<i>Nils Persson.</i>
